

KIRÁLY ZOLTÁN

Adalékok egy politikai pályafutás kezdetéhez

Bónis Sámuel fiatalkori évei

Tolcsvai Bónis Sámuel (1810–1879) a 19. századi Szabolcs vármegye politizáló elit-jének azon kevés kiválóságai közé tartozott, akik a lokális keretek közül kitörve, az országos politikában is ismertséget szereztek maguknak. Az 1839–40-es országgyűléstől kezdve lett a diéták rendszeres résztvevője, 1847-ben pedig már Kossuth egyik fontos bizalmasának számított. A forradalom után az Igazságügyi Minisztérium Büntetőtörvénykezési osztályának vezetőjeként dolgozott, majd a szabadságharc alatt kormánybiztosként szolgált. Életének talán legismertebb momentuma a szent korona Pestről Debrecenbe szállítása volt. Kossuth mellett egészen az aradi végórákig kitartott, így Világos után abban a feltételezésben kellett bujkálnia, hogy elfogása esetén bizonyosan halálbüntetés vár rá. Végül akasztás helyett tízévi várfogságra ítélték, ahonnan 1856 decemberében amnesztiával szabadulhatott. A politikai életbe 1861-ben tért vissza, és 48-as elvei mellett kitartva, a határozatiakhoz csatlakozott. A kiegyezés után is aktívan politizált, de 1869-ben képviselőházi helyét kúriai bírói székre cserélte. 1879 novemberében a Semmitőszék tanácselnökeként helyezték örök nyugalomra.

Hosszú, közel fél évszázados pályafutásából ezúttal a kezdetekre kívánunk fókuszálni. Bár politikai tájékozódásának pontos alakulását nem rekonstruálhatjuk, személyiség-fejlődésének bemutatása helyett pedig inkább csupán néhány jellemző karaktervonásra deríthetünk fényt, fiatalkori éveinek tanulmányozása mégsem érdektelen. Bepillantást enged a 19. század eleji vidéki birtokos nemesség társas életébe, a joggyakornokok mindennapjaiba. Végezetül néhány hivaltörténeti morzsát is felviláncolhatunk az 1830-as évek Szabolcs vármegyéjéből.

A családi birtokviszonyok alakulása

A Zemplén megyei Tolcsváról származó Bónisokkal a 18. századot megelőzően nem találkozunk Szabolcs vármegye birtokosai között. Első ismert tagjuk, Bónis György

az 1610-es évek közepén szerzett nemesi címeres levelet.¹ A família történetének korai időszakában unokája, Bónis Ferenc (1627–1671) tett szert a legnagyobb ismertségre, a Wesselényi-féle összeesküvésben vállalt szerepével, amiért perbe fogták és a mozgalom vezetőivel egy napon, 1671. április 30-án Pozsonyban kivégezték. A vértanúnak egyetlen fia maradt hátra, Zsigmond, aki Váradi Máriával kötött házassága révén jutott szabolcsi birtokokhoz. A felnőttkort megelőző hét gyermekük közül a fiúk a család öt ágát alapozták meg és 1727-ben osztották fel egymás között örökségüket.² Bár ezen osztály során Bónis Zsigmond hét utódja még teljesen egyenlően osztozkodott a javakon, a század utolsó harmadából származó források már jelentős vagyoni különbségekről árulkodnak. Éppen a reformkori politikus nagyapja, Bónis László volt az, aki az atyafiak közül a legtekintélyesebb vagyona tett szert. A 18. század végén Nagyfalva (ma Tiszanagyfalva) legnagyobb földesurának számított. A családon belüli előretörésének fő okát elsősorban abban kell keresniük, hogy a nagyszülei által a század elején zálogba adott birtokok kiváltásában leginkább ő tudott szerepet vállalni. Az 1797-es nemesi felkelés kapcsán mintegy 247 Rft-nyi adót fizetett meg, ami több mint évi 3000 Rft-nyi jövedelemről árulkodik.³ A Bónis atyafiak között háromszorosra volt ez az összeg annak, mint amit az akkor második legtehetősebb Bónisnak, Mihálynak kellett megfizetnie. A teljes vármegyét szemügyre véve pedig Bónis László a huszonnyolc legtehetősebb birtokos közé tartozott, ott találjuk a fizetésre kötelezett nemesi jogállású személyek élmezőnyében. A szabolcsi bene possessionati soraiba való bekerülés pedig új távlatokat nyitott. Bónis Lászlóval a családban megteremtődött a hivatalvállalás hagyománya, utódai alatt pedig a közeleti pálya már a családi hagyományokban gyökerező, feltétlenül követendő útnak számított.

¹ Az armális szerzésének időpontját illetően a család genealógiájával foglalkozók álláspontja nem egységes. Nagy Iván évszámot nem említ, csupán sejtetni enged, hogy a 17. század elején kerülhetett rá sor. Komáromy András, aki elsőként közölt alaposabb tanulmányt a Bónisok őseiről, egy 1622. évi adásvételi szerződésre hivatkozva azt állította, Bónis György ekkor még polgári rendben állott. Két évvel később viszont, amikor fiai megosztottak egy közösen szerzett szőlőbirtokon, az erről kiállított oklevélen már címeres pecsétet használtak. Ezzel ellentétben Csoma József 1615. január 24-ére datálta a címeres levél keletkezését anélkül, hogy forrását megjelölje volna. Kempelen Béla és Evva Margit, akik később írtak a családról, már ezen utóbbi időpontot vették át. A Csoma által említett évszám az Illéy-féle cédulagyűjteményben is előfordul, így feltételezhető, hogy, adatait innen, illetőleg az itt megjelölt levéltári forrásokból mérhette: Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban MNL) Magyar Kamara archivuma. Neo registrata acta (E 148) Fasc. 1884. No. 40. Továbbá MNL Magyar Kamara archivuma. Libri donationum (E 227) 15. k. 36.

NAGY IVÁN: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal II. Friebeisz István, Pest, 1858. 161.

KOMÁROMY ANDRÁS: A tolcsvai Bónis család őseiről. Első közlemény. Turul 4, 1886. 1. sz. 26–31.

CSOMA JÓZSEF: Abauj-Torna vármegye nemes családjai. Abauj-Torna vármegye közönsége, Kassa, 1897. 111.

KEMPELEN BÉLA: Magyar nemes családok II. Grill, Budapest, 1911. 335.

EVVA MARGIT: A tolcsvai Bónis család története. Turul 79, 2006. 1–2. sz. 6.

² Az 1727. július 30-án Szároson megtartott osztályról egy másolati példány maradt fenn a Bónis család levéltárában. MNL a tolcsvai Bónis család levéltára. (P 63) 6. cs. 29. fol. 1727.

³ MNL SZSZBML Nemesi felkelések iratai. (IV. A. 1. f.) 1325. k. Az Rft, vagyis a r(h)énes forint a rajnai forint egyik névváltozata, utóljára az 1753-tól vert konvencióos forintra használt elnevezés. Az ezüstpénz váltója a rézből vert krajcár volt. Egy rénes forint 60 krajcárral volt egyenértékű. A nagyállói mézszárszék tulajdonosai szerint 1797-ben egy pár hizott ökor (10 bécsi mázsás) 120 Rft-ba került. Azt is tudjuk, hogy egy gyalogos katona kiállítását pontosan 147 Rft-ból lehetett megvalósítani.

A nagyapa, Bónis László a szabolcsi közéletben

A reformkori politikus atyai nagyapjának hivatali működéséről átfogó képet nem adhatunk, annak csupán egy-két adaléka ismert. Mint megyei főadószedő, 1784. február 16-án ő hirdette ki a királyi tanács azon határozatát, amely az ágostaiaknak Nyíregyházán templomépítésre adott engedélyt, nyilvános bejárattal, továbbá az evangélikus iskolamesteri hivatal felállításának lehetőségével együtt.⁴ Alig egy hónappal később vármegyei küldöttként szintén Bónis László volt jelen, amikor az egyházközösség megkötötte az építési szerződést Krichbaum Ignác megyei mérnökkel, illetve Bertnicsek Leopold kőműves mesterrel. Az épület főbb méreteire ugyancsak ő adhatta a törvényhatóság áldását.

Néhány évvel később ennél sokkal személyesebb örömként érhetette, hogy a türelmi rendelet adta lehetőséggel élve, saját birtokán, Nagyfaluban is református templomot emeltethetett. Az 1779. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv a településen még csak egy sárból és vesszőből épített ima- és iskolatermet említ meg, amihez képest az 1788–89-ben megépülő kőépület nagy előrelépésnek számított, még akkor is, ha a korlátozások miatt az utcasortól mintegy 60 méterrel beljebb kellett megépíteni, illetve harangtoronnyal sem láthatták el. Az egyterű, félköríves végfalakkal megépült templom késő barokk stílusban készült, a harangozás az épület mellett álló, 1974-ben lebontott kő alapú haranglábnál történt. A templomkapu fölött máig jól kivehetően látható a Bónis család címere. Az alapos munkáról árulkodik, hogy az imaház az 1888. évi nagy árvízet is túlélte, pedig ekkor a település csaknem teljesen elpusztult, csupán néhány ház maradt épen.

Ugyancsak Bónis László alatt épült fel a család nagyfalui kúriája, mely később a Feldheimek birtokába került. Az egykori családi fészek legutóbb 1960-ban esett át komolyabb átépítésen és ma a római katolikus plébániának ad otthont. A valaha szomszédságában álló magtárral napjainkban már nem találkozhatunk, helyén 1946-ban modern szerkezetű katolikus templomot építettek.

Bónis László, Losonczy Terézszel kötött házasságot, melyből két fiúgyermek született, József valamint 1780-ban Sámuel (a reformkori politikus édesapja). Közülük csak az utóbbi élte meg a felnőttkort, így egyedülként léphetett az atyai örökség birtokába. Ahogyan Lácza Magdolna fogalmaz, esetében már törvényszerű volt, hogy nem elég a birtok határáig nézni, hanem a megyei közéletben is részt kell vállalni.⁵

⁴ BALOGH ISTVÁN: Az újratelepített Nyíregyháza első félszázada. (A nyíregyházi bírák évkönyvei) (1753–1803). In: Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás, 3–4. Szerk. Gyarmathy Zsigmond. Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya, Nyíregyháza, 1982. 107–108.

⁵ LÁCZA MAGDOLNA: Sorsok a múltunkból. Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács V. B. Tudományos Koordinációs Bizottsága, Nyíregyháza, 1988. 22.

Az édesapa, idősebb Bónis Sámuel (1780–1833) politikai szerepvállalásai

Az idősebbik Bónis Samu tanulmányait a sárospataki református kollégiumban Kövy Sándor hallgatójaként folytatta. Jurátusként Szilassy József ítélmester oldalán a pesti Királyi Táblán dolgozott, ügyvédi vizsgáját 1800 júniusában tette le.⁶ Az egykori alma mater patronálását fontosnak tartotta, 1814-ben 300 Rft-nyi támogatást ígért a kollégium továbbépítéséhez, később pedig személyesen is közreműködött abban a Szabolcs megyei gyűjtésben, amit a pataki munkálatok folytatása érdekében szerveztek.⁷ A Bodrog-parti városhoz később a Bónisok több nemzedéke is kötődött, családi hagyománnyá vált, hogy a megyei hivatalvállalásra tudatosan készített fiúgyermeküket az egyre növekvő hírű jogakadémiára írták. Idősebb Bónis Samu és a vidéki literátor értelmiség kapcsolatára több elszórt forrás is utal. Dessewffy József 1821. január 6-án írt levelében azt kérte Kazinczy Ferencről, hogy Zrínyi munkáját, „melyet Bónis velem én pedig teveled közlöttem, kéziratban,” küldje vissza, egy németül írt hazai almanachhal együtt.⁸

1825-ben minden valószínűség szerint kompromisszumos jelöltként lett Szabolcs vármegye egyik országgyűlési követe. Esetleges jelöléséről Kazinczy sommásan csak azt jegyezte meg: „Az nem volna rossz.”⁹ Később, már a választás eredményének ismeretében, azonban bővebben is hangot adott véleményének. Azt írta: „Én úgy hiszem, a tiszta lelkű, s erős lelkű Bónis Sámuel sem fog ragyogni a Diétán, mint Gróf Dezsőffy József: de a Követséget oly bizonyosan meg fogja érdemlenni, mint Gróf D.J., s kárára Szabolcsnak nem lesz. Pedig nem hiszem, hogy ez az igen-igen tiszteletes ember csak nevére is ismerné Filangierit és Beccariát. Sokféle védőre van szüksége a jó ügynek, s Bónis egyike lesz ezeknek. Ezen hitem meghazudtolva soha sem lesz.”¹⁰

A megküldött követjelentések valóban az idősebb Bónis Samu visszafogottságát tükrözik. A tárgyra szorítókozó, nem túlzottan terjengős követjelentéseiben azonban 1826 szeptemberében gyökeres fordulat állt be. Ez a jobbágytelket használó nemesek összeírási szándéka miatt következett be, ami Szabolcsban, a megye belső társadalmi

⁶ PÁLMÁNY BÉLA: A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja 1825–1848. Argumentum Kiadó, Budapest, 2011. I. k. 843.

⁷ HÓRCSIK RICHÁRD: A sárospataki református kollégium gazdaságtörténete (1800–1919). Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Sárospatak, 1996. 101.

⁸ KAZINCZY FERENC Levelezése (továbbiakban KazLev) S.a.r. Váczy János. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1907. 17. k. 337. A szóban forgó Zrínyi munkát Láczy Magdolna a Szigeti veszedelemnek vélte. Láczy Magdolna: i.m. 24. Valójában azonban egy olyan 135 negyedrévű levélből álló kéziratról van szó, amely Zrínyi előszaván és ajánlásain túl tartalmazza a Discursusokat, az Aphorismusokat, a Centuriákat, a Mátyás király életéről való elmélkedéseket, az Afumot, valamint A tábori kis tractát is, melynek vége hiányzik. Nem tudjuk, a kötet hogyan került idősebb Bónis Sámuel tulajdonába. Amikor Kazinczy 1817-ben közreadta Zrínyi munkáit, utána irányulhatott figyelme arra a fölbecsülhetetlen kincsre, amely Bónis tulajdonában állt. A kéziratot Dessewffy másolta le, ez a változat került aztán Kazinczyhoz. A szóban forgó Zrínyi munka egyébként később idősebb Bónis egyik menyéhez, Bónis Barnabásné Pogány Karolinához került. 1855. március 18-án ő adta át a Széchényi Országos Könyvtárnak. NÉGYESY LÁSZLÓ: Zrínyi prózai munkáinak új kiadása. Budapesti Szemle 48, 182. k. 520. sz. 1920. 15–16.

⁹ Kazinczy Ferenc gróf Dessewffy Józsefnek, 1825. július 15-én. KazLev, 19. 368.

¹⁰ Kazinczy gróf Dessewffynek, 1825. augusztus 28-án. Uo. 396.

tagozódása miatt, azonnal felkorbácsolta a kedélyeket. A rendek augusztus 5-én és 6-án végzést fogadtak el, mellyel elhatározták, hogy követeiket pótutasításban fogják kötelezni, hogy tiltakozásuk országgyűlési naplóban való rögzítését feltétlenül ériék el. Határozatuk tehát épp akkor született, amikor Pozsonyban az alsó tábla országos ülésének többsége már keresztülvitte a jobbágytelken ülő nemesek megadóztatásának tervét.¹¹ Az elkésett instrukció, mellyel Bónis nem tudott azonosulni, megterhelte a megyéhez fűződő kapcsolatát, így 1826. szeptember 4-i levelében azt vetette papírra, hogy szeme folyamatos gyengülése miatt a követség alóli felmentését kéri.¹² Három momentum is bizonyítja, hogy egészségi állapotára való hivatkozása csak kifogás lehetett. Egyrészt a vármegyei jegyzőkönyvből kiderül, hogy az egész felhördülés nem a tisztikartól eredt, hanem a „számosan öszve gyűlt Rendek” felől, akik politikai érdeklődése csak akkor élénkült meg, ha kiváltságaik veszélybe kerültek. Zoltán Pál második alispán az augusztus 30-i közgyűlésen két ízben is kijelentette, hogy nem ért egyet azzal, hogy a szabolcsiak a megyékkel is levelezésbe kívánnak fogni a jobbágytelken lakó nemesek tárgyban, mert mint fogalmazott, így „a vármegyék levelezésének helyreállításában mellyen az ország rendei mostanában igyekeznek, akadály tétene”. A közkívánságnak végül mégis engedni kényszerült.¹³ Másrészt az is tény, hogy idősebb Bónis Sámuel politikai pályája a követségről való lemondással távolról sem ért véget, sőt hazatérését követően már jelen volt a vármegye soron következő közgyűlésén.¹⁴ Harmadszor, s alighanem ez a legdirektebb utalás, Bónisnak a megyei rendek által történt megtámadását rögzítik Dessewffynek hűséges levelezőtársához, Kazinczyhoz írt sorai is. 1826. szeptember 30-án úgy fogalmazott: „a derék Bónist épp úgy üldözik alatomban, mint engem üldöznek – az egynehány jók semmi jót nem tehetnek.”¹⁵

A vihar elültével lassan megbékülhetett és immár korosodva, negyvennyolc évesen elérkezett közéleti ténykedése utolsó nagy állomásához, az 1828-tól négy éven át viselt első alispáni hivatalhoz. 1831-ben Szabolcsra is lecsapott az „epemirigy”, azaz a kolera, amely a magistratus feladatait megsokszorozta, a soron következő tisztújítás időben történő lebonyolítását pedig lehetetlenné tette. Csak 1832. május 2-án kezdődhetett meg a rég időszerű választás, melyet már a megye új főispánja, gróf széki Teleki József (1830–46) vezényelt le. Ennek alkalmával idősebb Bónis Sámuel végleg elkészönt a közéleti pályától, fia viszont éppen ekkor méretette meg magát először a vármegyei politika világában. A köszöntő szavakat maga Teleki intézte a „magát 22 esztendei szolgálatja után nyúgodalomra bocsajttani” kérő alispánhoz.¹⁶ A

¹¹ MOLNÁR ANDRÁS: Zala megye követei az 1825–27. évi országgyűlésen. Levéltári Szemle 52, 2002. 4. sz. 59.

¹² MNL SZSZBL IV. A. 1. b. Fasc. 26. No. 909. 1826. /899. d./

¹³ Az 1826. augusztus 30–31-én tartott közgyűlés jegyzőkönyve. MNL SZSZBML Szabolcs Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek. (továbbiakban IV. A. 1. a.) 57. k. 1826. évi jkv. 2. sz.

¹⁴ Idősebb Bónis Sámuel lemondásra vonatkozó kérését a megye elfogadta és utódjául 1826. szeptember 28-i közgyűlésén szolnoki Jármay Tamás főszolgabíró választotta meg. Mivel azonban ő két hét otthonmaradásra kért engedélyt, Bónis egyelőre folytatta a pozsonyi munkát. Utolsó tudósítását október 22-i dátummal kezdte, míg a felérkező Jármay először november 2-án jegyzett levelet a szabolcsi rendekhez. November 28-án kezdődött a vármegye következő közgyűlése, melyen Bónis főszolgabírói minőségben már ismételen megjelent.

¹⁵ Dessewffy József Kazinczynak írt leveléből. KazLev, 20. 119.

¹⁶ MNL SZSZBML IV. A. 1. a. 63. k. 1832. évi jkv. 689. sz.

visszavonulásra vonatkozó kérése ezúttal tényleg nem lehetett alaptalan, ami abból is kiderül, hogy a hónap végén kezdődött következő törvényszékén „beteges állapotja miatt” lemondott arról a választott nádori bíróságról is, melynek a Sárospatak és Vencsellő (ma Gávavencsellő) közötti kérdéses jogállású füzes tárgyban kellett munkálkodnia.¹⁷

Idősebb Bónis Sámuel élete során egyszer nősült, házastársa, majd 1833. június 9-én bekövetkezett halála után özvegye, vargyasi Dániel Borbála volt. Neje családját a genealógiai munkák egyhangúan székely eredetűként mutatják be, pontos hivatkozások nélkül. Ennek bizonytalanságát a família tagjainak életútját részletesebben feltáró Dániel Gábor is elismeri, az erdélyi gyökerekhez viszont nem férhet kétség.¹⁸ Borbála édesapja, Dániel Sámuel katonai pályát futott be, 1774-ben már főhadnagyi rangban állott. Szolgálatával 1783-ban hagyott fel, majd felesége Szentpéteri Borbála birtokán telepedett meg, Sajószentpéteren. A saját olasztelki ingatlanait tisztartón keresztül igazgatta. Két lányuk közül a kisebbik volt idősebb Bónis Sámuel hitvese. A családi krónikás, Dániel Gábor 1846-ban kereste fel őt Nagyfaluban, ahol jóságos, kedves és házias nőként véste emlékezetébe. Mint írja, „a holt Tiszán, Rakamaz és Tokaj közt kecsegékre halásztunk csónakokkal, szóval kimondhatatlan szívességgel láttak”.¹⁹ Dániel Borbála tizenegy gyermeknek adott életet, de a felnőttkort csupán három leánya és két fia élte meg.

A fiatalabb Bónis Samu, mint pataki diák

Idősebb Bónis Sámuel szabolcsi alispán és Dániel Borbála első, a felnőttkort is megélő fia, 1810. szeptember 30-án született Nagyfaluban. Az anyakönyvbe apja után, a protestáns családnál igen divatos Sámuel keresztnév került. Gyermekkoráról nem rendelkezünk adatokkal, illetve azt sem rekonstruálhatjuk, pontosan milyen szellemi hatások érhatték. Csupán feltételezhetjük, hogy szocializációja során, legnagyobb befolyással apja lehetett rá, aki egészen biztosan azt akarta, hogy fiai, Sámuel és Barnabás is bekapcsolódjanak a vármegyei közéletbe. Amikor az 1810-es években maga is patronálta a sárospataki kollégium építését, a protestáns értelmiség lehetőségeinek bővítése mellett, nyilván gondolt saját, akkor még gyermekkorban lévő fiai jövőjére is. A fiatal Samu így a Bodrog-parti városba került, ahol a bölcsészeti tanfolyam kurzusait hallgatta. Ezt követően 1825-ben külföldi tapasztalatokat is gyűjtött, méghozzá abban a bécsi polytechnikumban, amely a Habsburg Birodalmon belül a második helyen állt a magyar peregrinusok fogadását illetően.²⁰ Később visszatért Sárospatakra, ahol ezúttal már apjához hasonlóan, a Kövy Sándor professzor nevével fémjelzett jogakadémia hallgatója lett. Nyolc évvel volt fiatalabb, mint Kossuth, következésképpen ugyanazok tanították, ugyanazt a szellemiséget szívhatta magába.²¹

¹⁷ Az 1832. május 28-án kezdődött közgyűlés jegyzőkönyve. Uo. 1121. sz.

¹⁸ DÁNIEL GÁBOR: A vargyasi Dániel család eredete és tagjainak rövid életrajza. Franklin Társulat, Budapest, 1896. 13.

¹⁹ Uo. 145.

²⁰ SZÓGI LÁSZLÓ: Adatok a Habsburg monarchián belüli egyetemi peregrináció történetéhez, 1790–1850. Levéltári Szemle 42, 1992. 4. sz. 22.

²¹ Lácza Magdolna: Sorsok a múltunkból. 23.

Diákévei alakulásáról bővebbet 1828-tól kezdődően tudunk, egyik legközelebbi iskolatársa és fiatalkori barátja, a történetíró Jászay Pál naplójának jóvoltából. Innen derül ki, hogy az ifjú Bónis jurátustársai közül, Jászay mellett, leginkább Recsky András, Fáy Ábris, Kandó Kálmán, Vizsolyi Ede, Bekény István, a diákek alatt elhunyt Darvas Ferenc, illetve a Nagyfaluban élő Majos Dániel társaságában töltötte az időt.

Pálffy János emlékezéseiben Bónis kapcsán megjegyzi: „Eszes ember és becsületes; egyetlen hibája, hogy néha leissza magát, s akkor goromba, mint a pokróc.”²² Rövid életrajzi összefoglalójában, Lácza Magdolna is említi, hogy a „tolcsvai jó borokat kedvelte éppúgy, mint a kártyacsatákat.”²³ Magunk is számtalan jelet találtunk arra vonatkozóan, hogy nem csupán ifjúkori bohémságról van szó, ami együtt járt a jurátusok víg életével, hanem Bónis felnőttkori életének első szakaszában is gyakran előfordultak ilyesfajta kicsapongások. A jوسفstadti raboskodás idején azonban e karaktervonása megváltozott. Az idősödő Bónisról Pálffy már elismerően jegyezte fel, hogy „reá nem lehet ismerni, annyira megváltozott, soha sem iszik, pedig tehetné, s olvasással, tanulással és faragással tölti idejét.”²⁴

A joghallgatói évek időszakából Jászay Pál 1828. december 14-én ezt vetette papírra: „Bónis Samu, Domonkos és Borbély előtaláltak, erővel elvittek Nánássyhoz. Oda jött Darvas Feri is Kazinczyval, Onnat Hartsteinhoz mentünk. Ottan 25 üveg aszú bort elköltöttünk; noha én nem ittam meg többet másfél pohárnál. Kazinczy [László – K. Z.] össze kapott Bónis Samuval. Samu igen leszívta magát. Darvas Ferihez vittük hálni.”²⁵ 1830. január 11-én, amikor épp Bónisék nagyfalui kúriájában vendégeskedett, a kártyázással töltött sok-sok óra miatt pedig így kesergett: „Délig és délután 3 óráig Samuékat néztem a patvarián, hogy kártyáztak. Samut, ámbár mindig biztatott is, teljességgel reá nem vehettem, hogy Bekényékhez elmenjünk. Engem a méreg majd meg evett bosszúságomban, 3–5-ig csak magamba pipáztattam a Samu atyja szobájában.”²⁶

A hirtelen harag, lobbanékonyság, szintén olyan személyiségvonás, melyet a Bónisra emlékezők rend szerint megemlítenek.²⁷ Ennek alapjait Jászay Pál naplója ismét csak erősíti, hiszen 1828–30 között nyolc alkalommal rögzíti, hogy Bónis Samuval valamiért összeveszett. A szövegekörnyezet alapján mindegyik eset apróbb szurkálódásnak tűnik, mélyebb okok nélkül. Hol egy tréfának szánt fültövön ütés,²⁸ hol a

²² Magyarországi és erdélyi urak. Pálffy János emlékezései I. (továbbiakban Pálffy) Szerk. Szabó T. Attila. Erdélyi Szépművés Céh, Kolozsvár, 1939. 103.

²³ Forrásának jelölése nélkül az idézett állítást közli Lácza Magdolna: Sorsok a múltunkból. 23.

²⁴ Pálffy 103.

²⁵ JÁSZAY PÁL. Naplója 1, (továbbiakban Jászay) S.a.r. Czékus László. Irodalomtörténeti Közlemények, 4. 1894. 1. sz. 93.

²⁶ Jászay 2, Uo. 1894. 2. sz. 215.

²⁷ Móricz Pál például így ír: „természeténél fogva hirtelen ember volt; gyorsan összepörölt barátaival, de haragtartó egyáltalában nem volt, s hirtelenségét mindjárt beismerte. Daczára hevességének mindenki tisztelte és szeretete Bónis Sámuel.” MÓRICZ PÁL: A magyar országgyűlési pártok küzdelmei a koronázástól a Deák és balközép pártok egybeolvadásáig: 1867–1874. Országgyűlési Értesítő Kő- és Könyvnyomdája, Budapest, 1892. I. k. 48.

²⁸ „Vacsora után Samu igen összekapott velem azon, hogy ő engem fültövön ütven térfából, egy kevéssé én is visszaütöttem.” Naplóbejegyzés 1830. március 19-én, pénteken. Jászay 2, Uo. 1894. 2. sz. 228.

sódaros tészta német neve képezte a vita tárgyát,²⁹ de akad, amikor Jászay csak annyit ír: „Samu minden ok nélkül belém veszett.”³⁰ Az incidenseket követően legkésőbb egy-két nappal a megbékélés tényeit is regisztrálta, ezzel ismét csak erősítve, hogy hétköznapi konfliktusaik csupán Bónis pillanatnyi felindultságából táplálkoztak.

A kicsapongások, perlekedések mellett a későbbi történetíró szerelmi életük alakulásáról is rendre megemlékezett. Tudjuk, hogy egy ideig mindkettőjük szíve egy Nagyfaluban élő birtokos, mikófalvi Bekény János,³¹ Kata nevű lányáért dobogott. 1828 decemberében Jászay, aki a karácsonyi ünnepeket a Bónis-kúriában töltötte, azon zsörtölődött, hogy Samu elment Bekényékhez, de őt nem hívta, mivel Katit, akibe fülig szerelmes, félti tőle.³² Az érzések azonban hamar változtak, mert a következő év tavaszán Bónis Darvas Lilla után kezdett érdeklődni. Erről egy 1829. novemberi naplóbejegyzés árulkodik, ahol Jászay azt rögzíti, bevallotta Bónisnak Bekény Kata iránti vonzalmát, mire ő elismerte, „hogy az előtt egész Pünkösztig ő is Katit szerette.”³³ Egészen bizonyos, hogy a szóban forgó Lilla nem más, mint Bónis Samu későbbi hitvese, Darvas Erzsébet (1814–1900).³⁴

A nagyréti Darvas családot előneve Zólyom vármegyéhez köti, a 17. századtól azonban Nógrádban bukkantak fel, ahol fontos megyei tisztségeket szereztek. Innen származtak át Abaúj vármegyébe, ahol Ongán, Gagyon (ma Felsőagy), Rakacán, Alpáron (ma Abaújalpár) és Szemerén bírtak nemesi javakkal.³⁵ Erzsébet édesapja, az Ongán élő idősebb Darvas Antal, Karpé Erzsébettel kötött házasságot. Legidősebb fiúk, akit Jászay naplójában Tóniként emleget, ugyancsak Bónisék jurátustársa volt Patakon. Közéleti pályája 1838-ban, mint alszolgabíró indult. Biztosra vehető ugyanakkor, hogy Bónis Samu nem csak bátyján keresztül ismerhette meg későbbi feleségét, a két család egyébként is gyakran járt egy társaságba. Tudjuk például, hogy 1830. január 21-én, amikor Bónis Katalin³⁶ és olcsvári Olchváry Ferenc lakodalmára került sor, az összesereglett násznépben Darvasék is ott voltak Ongáról. Az eseményen a fiatal Samu vőfélyként jelent meg, Erzsébet iránti vonzalmát pedig jól jelzi, hogy többekkel is konfrontálódott miatta. Jászay följegyezte, hogy a juristákkal mind összeveszett, sőt még Bekény Katalival is, amiért azt állította, hogy Majos Dani hágott az Erzsébet lábára.³⁷

²⁹ „Samuval megint összeviharagudtam, mert az ebédnél a sódaros tészta német neve előhozódván, s nekem ő lassan azt súgván, hogy ő még azt eddig nem tudta; én kérdőleg ennyit mondtam, hogy: nem? A melyre ő mérgesen azt felelte, hogy nem érdemlem, hogy hozzám szóljon.” Naplóbejegyzés 1830. március 30-án, kedden. Jászay 3, Uo. 1894. 3. sz. 361.

³⁰ Naplóbejegyzés 1830. január 27-én, szerdán. Jászay 2, Uo. 1894. 2. sz. 219.

³¹ A Bónisok a 18. századra visszamenő rokoni kapcsolatokat ápoltak a mikófalvi Bekény családdal. Bónis Samu dédnagyapjának egyik leánytestvére volt az első, aki beházasodott a Bekény családba. A szóban forgó Bekény János 1774-ben telepedett le Nagyfaluban, miután megkapta anyai örökségét.

³² Naplóbejegyzés 1828. december 23-án, kedden. Jászay 1, Uo. 1894. 1. sz. 94.

³³ Naplóbejegyzés 1829. november 18-án, szerdán. Uo. 99.

³⁴ Nem tudni pontosan, Darvas Erzsébet miért Lillaként szerepel Jászay naplójában. Elképzelhető, hogy fiatal leányként Csokonai Lilla-dalainak hatására tetszhetett meg neki ez a név. Tudjuk, hogy a Vay családban az Erzsébeteket Lillának becézték. Épp Vay Lajos (1803–1888) felesége, a Darvas Erzsébettel csaknem egykorú gróf széki Teleki Erzsébet (1812–1881) volt az első, akit így neveztek, és aki ráadásul az Ongához igen közel alsózsoltcai birtokon élt. Lehetséges tehát, hogy a Darvas családban is ez a Telekiektől eredő furcsa szokás talált követésre. HOLOPCEV PÉTER–SZÖLLÖSI ISTVÁN: A hátori nyaralótelep elnevezése. Honismeret 27, 1999. 2. sz. 50.

³⁵ BAY ILONA: Adalék a Nagyréti Darvas család genealógiájához. Turul 27, 1909. 4. sz. 175.

³⁶ Bónis Katalin, a szintén Nagyfaluban élő Bónis Istvánnak (idősebb Bónis Sámuel, szabolcsi alispán második unkatestvére) egyetlen lánygyermeké volt.

³⁷ Jászay 2, Uo. 1894. 2. sz. 217.

A történetíró 1839-ben, amikor fiatalkori naplóírási hagyományát felelevenítette, önkritikusan elismerte, hogy joghallgató korában, „országos dolgokról keveset eszmélve, egy-két jó barát tevé édessé az életet” gondja egyedül „oskolai körére” terjedt. Mindehhez még azt is hozzátehetjük, hogy írása főként arra szorítkozott, miként mulatták az időt. A patai évek munkával töltött részéről nem sokat hagyott az utókorra. Néha ugyan megjegyzi, hogy „just tanultam”, „Kövy ma három tanítást tett”, „franciát fordítottam”, „Ovidiust olvastam”, mindebből azonban még a Jászayt érő szellemi hatásokra is csak részlegesen következtethetünk, a pajtás Bónis intellektuális fejlődésére, jogi-politikai tájékozódásának alakulására, esetleges olvasmányélményeire, pedig egyáltalán nem. Azt viszont tudjuk, hogy 1829-ben mindkettőjük számára elkezdődött a patvaria, kőji Komáromy István Abaúj vármegyei alispán mellett. Ez idő alatt annak mikóházi otthonában tartózkodtak, közgyűlések és más hivatalos ügyek alkalmával innen jártak be Kassára. A megyeszékhely mellett ugyanakkor a fiatal Bónisnak gyakran vezetett útja a közeli Alsóregmecre is, jurátustársához, Kazinczy Lászlóhoz. Valószínű, hogy itt is többször találkozhatott a Széplakon élő Kazinczy Ferencsel, de Jászay jóvoltából azt is tudjuk, hogy a költő időnként Komáromy házában is megfordult. Mennyire gyakran és pontosan milyen társaságban beszélgettek, arról nem készültek naplóbejegyzések. Azt az állítást, mely szerint Bónis „a már öreg, de még fiatallelkű Kazinczy Ferencz körébe jutva, érezte befolyásának nemesítő hatását”, inkább csak feltételes módban fogadhatjuk el, melyet csupán autobiográfiai jellegű források erősíthetnének meg.³⁸ Ugyanez a helyzet Bónis egyik rövid életrajzi ismertetőjének azon megállapításával is, amely úgy fogalmaz, hogy a Kazinczyval való „gyakori érintkezését” „élete legdrágább emlékei” közé számította.³⁹

A később politikussá lett Bónis, és a kancellári feladatokat vállaló Jászay személyiségének eltérései már a joggyakorlat alatt készült naponkénti bejegyzésekből is világosan tükröződnek. Utóbbi sokkal nagyobb arányban vállalta magára az írásos munkákat, a levelek, jegyzőkönyvek készítésével, pecsételésével való bajlódást, míg Bónis többször kísérte el Komáromyt hivatalos útjaira, legyen szó határjárásról, vármegyei közgyűlésről, vagy a helyi elit meghatározó szereplőivel való találkozásokról. Szabadidejükben az abaújszántói ifjú főként történeti műveket olvasott, festett, klavírozott vagy szarupoharakat metszegetett, miközben Bónis Samu inkább agarászni járt vagy lovagolni ment. Jászay szorgalmas emberként nem hagyta felgyűlni az adminisztrációs feladatokat. A szabolcsi alispán fia egyszer meg is jegyezte neki, hogy Komáromy házában az ő becsülete csorbát szenvedhet azáltal, hogy a monoton munkából nem veszi ki egyenes arányban a részét. Valójában persze aligha rajonghatott az ilyesfajta foglalatosságokért, mert öt nappal később már zokon vette, amikor levélírás közben Jászay azzal ugratta, hogy dolga végeztével a „másolni felküldetett instanciát majd leírja”.⁴⁰

1830. április 1-jén Nagyfaluból szekér érkezett Bónisért, így a két jó barát útjai hosszabb időre elváltak. Csupán augusztusban következett a viszontlátás, amikor

³⁸ Vasárnapi Újság 26. (1879. november 30.) 48. sz.

³⁹ Uo. 14. (1867. április 14.) 15. sz.

⁴⁰ Jászay 2, Irodalomtörténeti Közlemények, 4. 1894. 2. sz. 228.

mindketten Sátoraljaújhelyre utaztak, az új zempléni főispán, Majláth Antal (1830–1839) bevonulását megtekinteni. Huzamosabb időre pedig csak Pozsonyban találkoztak ismét. Augusztus 24-én Jászay ugyan még Nagyfaluba utazott, de ott azt a hírt kapta, hogy Samu barátja épp aznap indult el Debrecen felé Szabolcs vármegye egyik diétai követének, lászlófalvi Eördögh Aloiznak kíséretében. Abaújban a rendek a két alispánt választották el, így Jászay Komáromy István mellett utazhatott Pozsonyba, ahová csak alig két nappal az országgyűlés kezdete előtt, szeptember 6-án érkezett meg. A városban ismét összetalálkozott a pataki társaság jó része, hiszen Bónisékon kívül Kazinczy László, Kapczy Tamás, Patay János, gróf Teleki László, Fáy Ábris is mind az országgyűlésen voltak. Feltehetően Bónis is ugyanúgy látogatta a kerületi és országos üléseket, mint Jászay, illetve teljesítette a jurátusok fő feladatának számító „dictaturát”.⁴¹ Az elfoglaltságok sűrűsödését a naponkénti bejegyzések megrövidülése is jelzi, továbbá feltűnő, hogy a diáktársak főként egymás szálláshelyein találkoztak. Sajnos a Pozsonyban töltött idő végkifejletét nem ismerjük, mert Jászay 1830. november 16-a után keletkezett feljegyzései elvesztek.

Az év végét Bónis már odahaza, Nagyfaluban töltötte, majd a következő év tavaszán Pestre utazott juratériájára. Áprilisban Jászay hasonló okból ide is követte barátját, akárcsak néhány további pataki diák, így gróf Teleki László, Kapczy Tamás és Ónody Pál. Bónis ügyvédi vizsgájáról részletesen nem számol be, de azt megjegyezte, hogy június 15-én már censuratusként kereste fel őt szállásán.⁴² A vizgát egyébként a nagyfalui fiattal egy napon tette le gróf Teleki László is, méghozzá mindketten kitüntetéssel.⁴³

Felszabadulván a tanulás terhe alól, június 23-án Bónis esze már nem a jogtudomány körül járt, hanem szekeret fogadva Ongára készülődött Darvasékhoz. A törvénytudományt kihasználva újtára meginvitálta Jászayt is. A birtokon a több mint két napos utat követően senkit sem találtak, csupán az Erzsébet által szerelme jeleként otthagytott fészlő rózsákat. A család váratlan távozása a már pusztító kolerával állt összefüggésben, melyről Bónisék június 26-án értesültek először, amikor a kései órákban megérkeztek a szabolcsi alispán házához.

Végzett ügyvédként Bónis első feladatait tehát a járvánnyal összefüggésben kapta, amely egy időre mellé zárta a naplóíró Jászayt is.⁴⁴ Július 2-án mindkét fiatal Nagykalóba indult idősebb Bónis Sámuel társaságában. A kolera miatt sürgetővé vált közgyűlésre Pestről Teleki József főispán is a helyszínre utazott. A feltehetően nem túl derűs hangulatú tanácskozáshoz kapcsolódik a nemrég ügyvédi vizgát tett Bónis tiszteletbeli tisztü ügyészé való kinevezése is.⁴⁵

⁴¹ A megye és a diéta közötti érintkezéseket általánosságban és az egész reformkorra vonatkozóan vizsgálja DOBSZAY TAMÁS: Kommunikációs csatornák a megyék és a diéta között a reformkorban. *Jogtörténeti Szemle*, 12. 2010. 4. sz. 1–7.

⁴² Oklevelet szerzett jogászként. Jászay 6, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 5. 1895. 2. sz. 222.

⁴³ Vasárnapi Újság 26. (1879. november 30.) 48. sz. A tanulmányokra vonatkozó rövid összefoglalót lásd még Pálmány Béla: i.m. I. k. 843.

⁴⁴ Pontosan fogalmazva, a fiatal Bónis az apja elnöksége alatt működő Megyei Közegészségügyre Ügyelő Bizottság jegyzője lett. TIDRENCZEL SÁNDOR: Arcképvázlat Bónis Sámuelről. *Szabolcs-Szatmári Szemle* 14, 1979. 4. sz. 71.

⁴⁵ A közgyűlés alkalmával Bónis mellett, Teleki főispán ugyancsak tiszteletbeli tisztü ügyésznek nevezte ki Hunyadi Józsefet, míg báji Patay László és az Eszláron birtokos, Bónis Samuval együtt joggyakornokoskodó Ónody Pál becsületbeli jegyzők lettek. Az 1831. július 4-én kezdődött közgyűlés jegyzőkönyve. MNL SZSZBML IV. A. 1. a. 62. k. 1831. évi jkv. 12. sz.

Az „epe kórság mírigye” miatt Bónisék két hónapig, a már említett július 2-ától egészen szeptember 8-ig időztek Nagykállóban, a megyeházán rendezkedve be. Ez idő alatt sok riadalmon mentek át. Jászay július 15-én feljegyezte, hogy az öreg Bónisné Borbála asszony, kisebbik fiával, Barnabással megpróbált hazatérni, de ekkor már Nagyfaluban is kiütött a kolera. Az alispán ezért lovas futárokat küldött felesége után, „egyiket Nyíregyháza, másikat Kótaj felé” és azok a már karanténba zárt Nyíregyházát sikerrel megkerülve, hajnali három órára visszatérítették őket. 1832-ben pedig egy pesti társaságban, nyilván már egész más hangulatban, azt mesélte a „choleras időkről”, hogy az öreg Bónis „minden kályhákön, sőt még az ebédlő asztalon is egy-egy pohár chlor calchot” tartott, illetve egész háza népe nyakába kötöztette a klórmeszet.⁴⁶ Félelmének mindenképp alapot adhatott, hogy a járvány tágabb családjából is szedett áldozatot. Szeptember 8-án, épp Nagyfaluba hazatérve vette a hírt, hogy nászura, Máriássy Zsigmond „a choleraiban meghalálozott.”

A rendkívüli állapotokkal kapcsolatos írásos feladatok megsokasodása dacára Bónis Samu életének jó része a kállói kényszervendégeskedés során is a társas élet körül forgott. Mivel a járvány miatt sok jómódú nemes ifjú vesztegelt Szabolcs megye központjában, az összejövetelek talán a szokásostól is gyakoribbá váltak. Ezeket házigazdaként többnyire Kállay Eulália (1814–1873) szervezte családja harangodi fürdőjében.⁴⁷ A két hónap leforgása alatt Jászay kilenc itteni mulatozást említ meg, ahová általában a cigányokat is kivitték. Felsorol öt csárdai vígadást, egy Martinovics nevű muzsikus bandájának zenéje mellett, végül pedig öt névnap vendégeskedést is.⁴⁸ Mindez azt jelenti, hogy legalább három-négy társasági időtöltés jutott egy hétre és akkor még nem is beszélünk a Kállayak kertjében, az Eliseumban sétákkal töltött hosszú órákról. A tánc és a korzózás mellett időnként előkerült a kugli, valamint ha az időjárás engedte, Harangodon a fürdőzésre is lehetőség adódott. Az asztalokra legtöbbit aszúbor tettek, amely volt, hogy öntudatlan részegséget eredményezett, de hogy pontosan melyik fiatalt kellett szekéren Kállóba visszavinni, arról Jászay naplójában diszkrét módon hallgatott. A sokszor hajnal háromig is kitartató vígadozásokba a kisasszonyoknak kijáró bókolás és pajkos játszadozás is belefért. Július 16-án az abaújszántói jurátus megjegyezte, hogy „a Kállay Lilla s a pap leánya ablakai alatt Nachtmusikot csaptunk”. Míg augusztus 2-án arról ad hírt, hogy Bónissal egész délig csak azt a csupor rózsát őrizték, melynek visszalopátásáról Samu és Kállay Lilla egy pár csókban kötöttek fogadást. Ami a szabolcsi jómódú birtokos nemesség fényesebbnél fényesebb névnap rendezvényeit illeti, azok sorában Bónis Sámuel szabolcsi

⁴⁶ Jászay 8, Irodalomtörténeti Közlemények, 5. 1895. 4. sz. 481.

⁴⁷ Kállay Eulália, vagy ahogyan a Jászay-naplóban szerepel, Kállay Lilla, az 1832–36-os tisztkarban második alispáni tisztséget viselő Kállay Gergely és Reviczky Viktória leánya volt, később Komjáthy Pálné. Öccse Kállay Ödön (1815–1879), ismert ellenzéki politikus az 1843–44-es országgyűlésen Csanád vármegye követe, majd 1844-től a nádudvari járás főszolgabírója, 1848-ban ugyanezen választókerület képviselője az első népképviseleti országgyűlésen. A szabadságharc alatt Komáromban kormánybiztos. 1861-ben és 1865-ben ismét a nádudvari kerület képviselője, végül pályája végén még négy alkalommal, 1869-ben, 1872-ben, 1875-ben és 1878-ban képviselőházi tag, mint a Szeged-Rökus-alsóvárosi körzet képviselője, mindannyiszor a szélbal színeiben. Életútjára vonatkozóan lásd TIDRENCZEL SÁNDOR: Kállay Ödön: „Az igazi Danton”. Nagykálló, 1992. (A Nagykállói Helytörténeti Füzetek 2.)

⁴⁸ Július 25. A „papné nevenapja”. Július 26. Anna-nap Kállay Albert neje Kállósejénben. Augusztus 9. Lőrinc-nap Kiskállóban. Augusztus 26. Idősebb Bónis Sámuel alispán névnapja Nagykállóban. Augusztus 27. Ágoston-nap Molnár Gusztávknál.

alispán kúriája is élen járt. Vay Sarolta, aki már csak nagyszüleitől hallott „Samu bácsiról”, anekdotákkal tarkított, néhány oldalas életrajzi közlésében így fogalmaz: „a politikai élet minden számottevő tagja megfordult a nagy viceispán házában, a vidéki társas életnek pedig középpontjává tette a kiválóan művelt lelkű háziasszony, vargyasi Dániel Borbála. Boka hegedűje meg odacsalta a fiatalságot, amely kivált ünnepek alkalmával ellepte a magna curiát. A család fiai, Barnabás és Sámuel kocsiszámra hozták a sok jogászt.”⁴⁹ A századfordulón íródott sorait önmagában nézve persze igen kritikuson kellene kezelnünk, nem zárva ki, hogy romantikusra festett, idealizált múltidézésről van dolgunk. Állításait ugyanakkor teljes egészében alátámasztják Jászay Pál naplófeljegyzései is az 1830-as és az 1831. évi esztendőkből.

Eszerint 1830. augusztus 26-án, a vendégsereg már a délelőtti órákban gyülekezni kezdett a nagyfalui Bónis-kúriában.⁵⁰ Az ebédet követően indult a tánc, de az igazi bál, melyre a hölgyek a délután során szinte mind elmentek átöltözni, csak a koraesti órákban kezdődött el. Este 11 óráig aztán szünet nélkül tartott a mulatság, amikor az asztalokat az újabb étkezéshez ismételtelen megterítették. A kései vacsora után kezdett csak oszladozni a sokaság, de akinek mulatni támadt kedve, még másnap is megtehetette, a cigányok ugyanis még a reggelenél is megjelentek, hogy húzzanak egy-két nótát.⁵¹ Bár 1830-ban Jászay szerint a névnapozók kevesebben voltak, nagyobb létszámú rendezvény esetén előfordult, hogy az említett, 300 főt is befogadni képes magna curiában (magtár) folyt a tánc.⁵² Egy évvel később idősebb Bónis Sámuel még a kolera miatti nagykállói veszteglés sem akadályozta meg abban, hogy névnapját, a szokott augusztus 26-i napon, széles körben ismét megünnepelje. Jászay erre így emlékezett: „Délben a viceispán a nevenapjára nagy ebédet adván a nagy sálában, nagy gyülekezet volt nálunk, s ebéd után a tánchoz fogván ugyancsak raktam magam is a vasbajuszú Zabolcs portraitja alatt a kis Vay Esztivel a magyart, s még az öreg Pataynak is olyan kedve kerekedett, hogy maga is hozzáfogott a tánchoz.” A járványról a jókedvű egybegyűltek csaknem teljesen megfeledkezhetnek, mert az alispán megbúsulva csak akkor oszlatta fel a bált, amikor tudtára adták, hogy veje, Lónyai László (Bónis Teréz férje) hiába várakozik a határban, a lezárások miatt mégsem kaphat bebocsátást a városba. A nap szomorú végződésének dacára névnapjainak páratlan-ságát Jászay még egyszer így erősíti meg: „Mindamellett is nékem eszembe jutván most esztendei s most kétesztendei Sámuel-napjaim, lehetetlen volt az öreg Bónissal versent nem keseregnem.”⁵³

A járvány végeztével Bónis és Jászay útjai ismét szétváltak. Utóbbi rövidesen visszatért Pestre, ahol titkárként Teleki József főispán házához került, majd 1832. március 20-án maga is ügyvédi vizsgát tett.⁵⁴ Mindeközben Szabolcs megye már a rég

⁴⁹ VAY SAROLTA: Régi nemes urak, úriasszonyok. Históriaik, legendák, virtuosos cselekedetek. Singer és Wolfner, Budapest, 1908. 71.

⁵⁰ Ifjabb Bónis Samu ezen az eseményen nem volt jelen, mivel két nappal korábban már elindult a pozsonyi diétára.

⁵¹ Jászay 4, Irodalomtörténeti Közlemények, 4. 1894. 4. sz. 467–469.

⁵² Mindennapok Szabolcs és Szatmár megyében a 19. században. Forrás- és szemelvénygyűjtemény. Szerk. Farkas Róza–Kujbusné Mecsei Éva. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, Nyíregyháza, 2000. 297. (Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények, 18.)

⁵³ Jászay 6, Irodalomtörténeti Közlemények, 5. 1895. 2. sz. 232.

⁵⁴ Praclare (kitüntetéses) oklevelét Jászay Pál 1832. április 5-én vette át.

esedékes restauratio lázában égett. Bónis alispán megfáradtságát jelzi, hogy Jászay szerint Teleki főispánhoz írott, majd minden levelében panaszkodott a magistratusra, egyik levelében pedig maga a megye főkormányzója is kénytelen volt megróni Farkas Ignác első aljegyzőt „restségéért”.⁵⁵ A tisztújítás megszervezésének nehézségeit korábban már vázoltuk. Ezúttal a készülődésnek az esélylatogatásokhoz kapcsolódó egyik momentumát érdemes kiragadnunk, melyről a megyei protokollum hivatalos bejegyzéseiből természetesen nem értesülhetnénk, Jászay jóvoltából viszont mégsem ismeretlen számunkra. Följegyezte, hogy március 9-én, amikor Patay István második alispánnál járt, aki épp az I. Ferenc uralkodásának negyvenedik évfordulója alkalmából rendezett bécsi köszöntésről hazafelé tartva időzött Pesten, a tisztikarral kapcsolatos jövőbeli terveiről ekképpen nyilatkozott: „Jancsi fiamat szolgabírónak szeretném, Laczi pedig a Nótáriánál marad. Bónis Samut az atya erővel Fiskálisnak akarja candidáltatni, de én szolgabírónak akarom, mert arra alkalmatosabb. Zoltán Miska alkalmasint főfiskális lesz, Szatthmary ágenst pedig főnótáriusnak szeretném lecsalni.”⁵⁶

Pataynak persze önmaga sorsáról is megvoltak az elképzelései. Az idősebb Bónis visszavonulásával megüresedő első alispáni széket kívánta elfoglalni, amiért elsősorban 1830-as diétai követtársával, lászlófalvi Eördögh Aloizzal kellett versenyre kelnie. Az aspiránsok korteshadjáratainak részletei nem ismeretek, a bocskoros nemesség heccelésének végeredménye viszont annál inkább. A választásra jogosultak szinte végeláthatatlan hada, már a várva várt napot megelőzően, 1832. május 1-jén Nagykállóba tódult. A harciasabbnak a Patay-párt bizonyult, amely Eördöghnek az összes ablakát beverte és a megyeházára is be kívánt rontani. A másnapi eseményekre a későbbi történetíró így emlékszik: „Reggel már 6 órakor a rettenetes sok nemesség a Patay részéről begyűlvén, a főispán által a Restauráció végett a vármegyeháza udvarán készítettett színbe, s ott nagy lármákkal kiáltozván: »Patay V. Ispán vivát!« Minekutána a zöld zászlókkal berohanó zöld sapkás előjáróktól vezéreltetett Ördögistákat több ízben még a vármegye udvaráról is kinyomták volna, a főispán lement közzéjük, s alig adhatván elő nagy munkája után is mostani egybengyülések célját, a kandidátusok neveit szavatolásra bocsájtotta, s délutáni 4. óráig tartván a voksolás, akkor Patay István 2970. vokssal 1098 ellen (mely az Ördögé volt) első alispánnak elválasztott; 5-kor ültünk az ebédhez mintegy 200-an, s tartott gyertyagyűjtásig”.⁵⁷

Másnap a tisztépítés ismét csak vontatottan haladt és csupán a főjegyzői hivatal betöltéséig ment előre. Végül a rendek többsége Kállay Gergely mögött sorakozott fel. Közben az érdeklődés is fogyatkozott, az újabb ebédnél már csak kb. 150 főre kellett teríteni.⁵⁸

Harmadnap, május 4-én, pénteken, a főtisztügyészek jelölésével indult a procedúra. Bónis Samu neve a dadai járás második alszolgabírói posztjánál harsant fel, és Porkoláb János, Bekény Benedek, Miketz Ferenc, illetőleg Dogály György ellenében

⁵⁵ Jászay 8, Uo. 1895. 4. sz. 482.

⁵⁶ Jászay 9, Uo. 1896. 1. sz. 97.

⁵⁷ Uo. 113.

⁵⁸ Jászay 9, Uo. 1896. 1. sz. 114.

nyerte el a megyebeliek bizalmát. Esküdtje Sepsy István lett, aki többek között a nagyfalui fiatal egyik rokonát, Bónis Károlyt utasította maga mögé.⁵⁹

Ami a történetek visszhangját illeti, idősebb Bónis leköszönő alispán, bizonyosan nem tartozott az elégedettek közé. Miután május 5-én hazatértek Nagyfaluba, két vejevel, Bernáth Gedeonnal és Máriássy Istvánnal, egyfolytában csalódottságáról diszkurált. Ezt a társaságukban tartózkodó Jászay igen kényelmetlenül élte meg, hiszen mint naplójában írta, úgy kellett kenyéradójának, Teleki főispánnak becsületét védelmeznie, hogy közben vendégvoltáról sem feledkezhetett meg. A házigazda kifogásainak részleteit nem ismerjük, de leköszönő beszéde ad némi támpontot. Ebben többször is kinyilatkozta, tiszta körülmények között bonyolódó választásban bízik, a hely méltóságnak mindenkori szem előtt tartásában, illetőleg abban, hogy a megye rendjei csak olyanokat tüntetnek ki bizalmukkal, akik a hivatalviselésre nem csak tehetséggel, de valóságos akarattal is bírnak. Viszolygását és megvetését fejezte ki a kismemesség manipulálásának szándékával kapcsolatban, és teljes tekintélyének, valamint hatalmának bevetését ígérte az esetleges rendbontások megfékezésére.⁶⁰ Mint láttuk, a kállói események még csak hozzávetőlegesen sem az öreg Bónis által óhajtott szellemiségben zajlottak, így szinte biztosra vehető, hogy csalódottsága legalább részben innen eredt. Jó volna ismernünk fia álláspontját is, de ő, legalábbis ezen a napon, nem kapcsolódott be a vitába, „többnyire mindig az anyjánál s Karolin testvérénél levén”.⁶¹ Bár Szabolcs ismét alaposan bizonyította, hogy a municípiumok működésében az egyéni érdekérvényesítési törekvés olykor nem ismert határokat, azt a pletykát, miszerint Teleki csak azért tette meg Patayt viceispánná, mert négy ántalag aszúbort küldött fel neki Pestre, Jászay mégis a legnagyobb butaságnak és tanulatlan-ságnak minősítette.⁶²

Házasságkötés és családalapítás

A frissen alszolgabírónak választott Bónis Samu első munkanapjai az időtöltés jellemző módjait illetően túl sok változást nem hoztak. Május 7-én a reggeli után agarrászásra támadt kedve, majd délután a Bekényéknél vendégeskedőkkel ült kártyához. Vármegyei karrierjének elindulása után, 22 évesen, ugyanakkor alighanem magánéletét is rendezni kívánta, a nősülés szándékát komolyan napirendre tűzve. Május 9-én követte Jászayt Abaújba, ahol Darvas Erzsébettel „egész délután többnyire együtt szerelmeskedtek.”⁶³ A naplóíró megnyilvánulásaiából, illetőleg abból a szerető és odaadó hangnemből, ahogyan a későbbi feleség memoárjában „Sámueljéről” írt, nincs okunk feltételezni, hogy házasságuk alapvetően nem az egymás iránt érzett vonzalomból táplálkozva jött volna létre. Más kérdés, hogy a nagyréti Darvasok is beletartoztak a környékbeli nemesség azon jó módú, felső rétegébe, melynek társa-

⁵⁹ MNL. SZSZBML. IV. A. 1. a. 63. k. 1832. évi jkv. 716. és 725. sz.

⁶⁰ Bónis Sámuel első alispán hivataláról a tisztí szék építése előtt lemond s a tisztí kartól búcsút vesz. Uo. IV. A. 1. b. 32. cs. No. 329. 1832. /974. d./

⁶¹ Jászay 9, Irodalomtörténeti Közlemények, 6. 1896. 1. sz. 115.

⁶² Az ántalag Tokaj környékén használt kisebb boroshordó, térfogata közelítőleg 75 liter. Jászay 12, Uo. 1896. 4. sz. 486.

⁶³ Jászay 10, Uo. 1896. 2. sz. 242.

dalmi rangjával kapcsolatban nem merülhetett fel kifogás.⁶⁴ Bár a május eleji ongai romantikázás részleteit nem ismerjük, nem kizárt, hogy a végső elhatározás épp ekkor született. Jászay ugyanis június 7-én feljegyezte, hogy apjától azt halotta, Samu ismét Darvaséknál járt, ahol sógora, Máriássy István megkérte számára Erzsébetet, az eljegyzést pedig csak azért halasztották pünkösöd másnapjára, mert jegyűri nem volt nála.⁶⁵ A hírek megállták helyüket, mert június 11-én hétfőn, midőn Jászay épp Gibárton, egy bálon mulatott, az este folyamán beállított több vendég is, akik egyenesen Ongáról, Bónis Samu és Darvas Erzsébet kézfogójáról érkeztek.⁶⁶ 1832-ben már magát az esküvőt is megtartották. A jeles esemény előtt Karpé Erzsébet, azt írta lánya imakönyvébe: „Im Glück Demut, im Unglück Mut!”⁶⁷ Az 1847–56 közötti időszakot érintő visszaemlékezéseinek tanulsága szerint Bónisné ezt a tanácsot valóban megfogadta, mert sorait olvasva egy kifejezetten alázatos, bátor, sokat próbált asszony élete rajzolódik ki előttünk.⁶⁸ Sajnos a házasságkötés részleteiről Jászay Páltól már nem értesülhetünk, mert 1832. júliusban követte Teleki főispánt Bécsbe, ezzel végleg elszakadva a szabolcsi tájtól. Ráadásul rövidesen naplóiírási szokásával is felhagyott, így a Bónis életút következő szakaszának megismerésében az ifjúkori magánéletéről és az életmódról sokat eláruló, érdekes adalékok helyett, főként már csak a vármegye hivatalos dokumentumaira hagyatkozhatunk.

A házasságkötés után a fiatalok a téti birtokrészre (ma Nyírtét) költöztek, míg Nagyfalu ura az édesapa halála után Bónis Sámuel öccse, Barnabás lett. Az édesanya, Dániel Borbála vele élt, de a szabadságharc alatt vejéhez, Máriássy Istvánhoz került Sajószentpéterre. 1850-ben itt helyezték végső nyugalomra. Egy 1896. április 28-án született feljegyzés szerint puha porkőből faragott síremléke már elomolva állt, szakadozott lapján alig lehetett kiolvasni a felíratot.⁶⁹

A téti birtokról nem sokat tudunk. Jászay említést tesz a falutól egy mérföldnyire található, „anglus kerthez hasonló”, póka-hegyi pusztáról, valamint az itt tartott ménesről és gulyáról.⁷⁰ Tét határa egyébként ekkoriban még felméréstelen volt, biztos adatokkal pedig a későbbi évekből sem rendelkezünk. 1836. december 22-én a kisvárdai járás másod-alszolgabírója, Zoltán Ferenc arról számolt be, hogy a helység pontos kiterjedését meg tudniuk nem sikerült, de a helyi földesúr (aki minden bizonnyal Bónis

⁶⁴ Bónis nejeinek öccse, Darvas Imre, az 1845-ös földkönyv tanúsága szerint, Onga határában 260 holdat birtokolt. Figyelembe véve, hogy a családnak más községekben is voltak nemesi javai, illetve bátyja Antal is vele azonos atyjai örökség birtokába léphetett, a leánygyermekeket illető juttatások ismerete nélkül is feltételezhető, hogy vagyoni helyzetük arányaiban, legfeljebb csak kevéssel lehetett rosszabb annál, mint amire a fiatal Bónis számíthatott. TAKÁCS LÁSZLÓ: Onga története. Onga Község Önkormányzata, 1998. 135.

⁶⁵ Jászay 11, Irodalomtörténeti Közlemények, 6. 1896. 3. sz. 367.

⁶⁶ Uo. 368–369.

⁶⁷ Boldogságban alázatosság, boldogtalanságban bátorság! Az idézet Christian Fürchtegott Gellert (1715–1769) német költőtől származik. BÓNIS SÁMUELNE DARVAS ERZSÉBET: Adatok tolcsvai Bónis Sámuel életéből 1847-től 1856-ig. (továbbiakban Elmúlt idők emlékeiből) In: Elmúlt idők emlékeiből. Családja tagjai számára összeállította Korányi Sándor. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1929. 34.

⁶⁸ Édesanyjának, Karpé Erzsébetnek elveire máshol is hivatkozik. „A feleséget arra teremtette az Úr Isten, hogyha a férjét nehéz gondok nyomják, a feleség igyekezzen azon könnyíteni, s együtt viselje vele.” A memoártörédek alapján nincs okunk abban kételkedni, hogy ezt az intenciót bármikor is szem elől tévesztette volna. Uo. 48.

⁶⁹ Szentpéteri üres fészek. Lévy József naplója. Szerk. Porkoláb Tibor. BAZ Megyei Levéltár–Herman Ottó Múzeum–Miskolci Egyetem Textológiai Műhelye, Miskolc, 2001. I. k. 67–68.

⁷⁰ 1831. július 8. Jászay 6, Irodalomtörténeti Közlemények, 5. 1895. 2. sz. 226.

Menyhért lehetett) meglegedett azzal, hogy a falu kiterjedését a szomszédos Székely határával hasonló méretűnek tekintsék. Nem sokkal később, 1837. január 6-án Kállay Leopold táblabíró és Póznér Antal főszolgabíró is kirendelték az ügyben, de Bónis Menyhért a Pap Ferenc földmérő által készített és „Ibrányi Antal úrnál lenni állított földképet” ekkora sem kerítette elő, ehelyett azt kérte, hogy a téti határt, hajszálpontosan a székelyivel egyenlő kiterjedésűnek, vagyis 2576 holdnak és 424 négyszögölnek tekintsék.⁷¹ Az 1843–44-es összeírás során tizenegy nemes családfőt írtak össze Téten. Bár a megye más részein a birtokolt telkeket is regisztrálták, itt a kisvárdai járás harmadik szakaszában ez elmaradt.⁷² Nagyfaluban a határ teljes kiterjedése 4900 hold volt. Ebből 631 holdat tettek ki a közönséges és úrbéri legelők, a fennmaradót pedig földesúri birtokként tüntették fel. Az összesen hetven nemesi telekből Bónis Barnabás messze a legtöbbet, 12 és 1/3-ot birtokolt (752 hold), emellett pedig királyi kisebb haszonbérletekből további 1010 Rft-nyi jövedelme származott.⁷³ Úgy gondoljuk, bátyjának is legalább ekkora vagyon fölött kellett rendelkeznie, amivel a szabolcsi bene possessionati középmezőnyébe tartozott.⁷⁴ Nem találni nyomait, hogy a gazdálkodás Bónist bármikor is különösebben érdekelte volna. Felesége 1884-ben azt írta, a forradalom előtt Téten csak „egy szerény kis ház” állt, mert az építkezést mindig háttérbe szorította a közjóért való fáradozás és az abból eredő költségek. Feljegyzései szerint Bónis Sámuelnek mondása volt, hogy „előbb születtem hazámnak s később házam népének!”⁷⁵ Önmagát ezzel szemben a gyümölcsfák ápolásával sokat törődő, szenvedélyes kertésznek vallotta. Ezek alapján úgy tűnik számunkra, hogy nem csak a háztartás, de a birtokkal járó terhek jelentős részét is ő cipelhette hitvese helyett.⁷⁶

A fiatal házaspár első és egyetlen fiúgyermeké, a legifjabb Sámuel 1833-ban született. Tanulmányait Sárospatakon, majd Debrecenben végezte. Gyermekkora nem alakult könnyen. Anyja, úgy emlékezett rá, mint aki „egy jó fiú”, „de akinek az atyai nevelés nagyon szükséges lett volna.”⁷⁷ A forradalom előtti években, amikor Bónis még huzamosabban tartózkodott otthonában, feltehetően törekedett is erre. Tudjuk például, hogy 1846-ban a nála vendégeskedő Dániel Gábor előtt is kimentette magát, csakhogy Sárospatakra utazhasson fia egyik vizsgájára.⁷⁸ 1847-ben az alig tizennégy éves Samu szüleivel tarhatott Pozsonyba, a diéta helyszínére. A

⁷¹ Küldöttségi jelentés a nemesi javak összeírása tárgyában. MNL SZSZBML IV. A. 1. b. 37. cs. No. 67. /1029. d./

⁷² Az összeírásban említett tizenegy nemes családfő: Bónis Menyhért, Bónis Sámuel, Bersenyi László, Bersenyi Antal, Bihari István, Csögley László, Czékus Pál, Éva Mihály, Éva András, Keresztuti Dániel, valamint Szakátsy József. Uo. IV. A. 1. b. 46. cs. No. 152. /1185. d./

⁷³ Uo.

⁷⁴ Referenciaként szolgálhatnak az alábbi adatok. Patay István (1830-ban valamint 1832–33-ban országgyűlési követ, 1832–38 között alispán) egy 1832-es osztálylevél tanúsága szerint 2548 holdnyi birtokkal rendelkezett. Kállay Péter örökösének osztatlan javai 1844-ben 4747 holdra rúgtak, míg a família más tagjai alig rendelkeztek 500 holdat meghaladó birtokkal. Kállay Gergely (1832–36 között alispán) 230, míg Bónis 1847–48-as követtársa, Kállay Menyhért csupán 76 holdnyi birtokot tudhatott magáénak. Uo.

⁷⁵ A mondás eredete François Fénelon (1651–1715) francia érseknek, moralista írónak tulajdonítható. Elmúlt idők emlékeiből. 78.

⁷⁶ Uo. 63. A gyümölcsfák jelenlétét erősíti, hogy Fényes Elek is feljegyezte, hogy Téten Bónis Sámuelnek „nevezetessé pálinka-főző gépelye van.” FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára. Melyben minden város, falu és pusztá betűrendben, körülményesen leíratik. Kozma Vazul, Pest, 1851. III. k. 201.

⁷⁷ Elmúlt idők emlékeiből. 73.

⁷⁸ Dániel Gábor: i.m. 146.

szabadságharc alatt, 1849-ben, Perczel Mórtól kapott ígéretet, hogy nyargoncként mellé állhat. Végül mégsem ő, hanem Josipovich Antal vette maga mellé, és vállalta, hogy saját Imre nevű fiával együtt gondozni fogja.⁷⁹ A fegyverletétel után debreceni tanulmányainak költségeit, sokat szenvedő édesanyja, kézmunkáinak árusításával próbálta előteremteni.⁸⁰ Az önkényuralom éveiben a „rebellis Bónis” fiaként hivatalvállalásra nem számíthatott. 1858-ban nősült meg és vette feleségül Szepessy Iloánát. A kiegyezés után legifjabb Bónis Sámuel Szabolcs vármegyében vállalt hivatalt, a kisvárdai járás szolgabírójaként. Apját alig két évvel élte túl, hosszas betegeskedés után, 1882. február 4-én halt meg Budapesten.⁸¹

Bónis Samu és Darvas Erzsébet második gyermeke, Malvin, kilenc évvel házasságkötésük után, 1841. május 28-án született Ongán. Férje 1860-ban a híres orvos-professzor, Korányi Frigyes lett. Ez a házasság, akárcsak hűgának, Máriának frigye, már egy teljesen megváltozott társadalmi helyzetben kötött, jól példázván az asszimilálódni vágyó zsidó értelmiség és a szilárd gazdasági alapjait elvesztő hajdani birtokos nemesség útkeresését. Korányi nagyapja, Friedrich Joachim Kronfeld, egy bécsi bankár és hadiszállító volt. Fia Sebald a császárvárosban orvosnak tanult, majd 1826-ban telepedett le Nagykállóban. Feleségével együtt 1837-ben áttért a római katolikus vallásra, majd 1848-ban felvette a Korányi nevet. Frigyes már a szabolcsi megyeszékhelyen született 1827-ben. Függetlenül attól, hogy Malvinnal kötött házasságában mennyire domináltak az érzelmeik, a társadalmi érvényesüléshez mindkét família számára kitörési pontot jelentett kapcsolatuk. Korányi 1884. február 2-án nemességet nyert és felvette a tolcsvai előnevet.⁸² Budapesten „igen díszes salont” tartott, amelyben megfordultak „nem csak az úgynevezett gentryből, de a highlifeből is.”⁸³ Vagyis kijelenthető, hogy Bónisék, akik Világos és Josefstadt után szó szerint földönfutókká lettek, a Korányiakon keresztül tudtak visszatérni a hajdani előkelő, nemes világot megidéző milióbe.

Bónis Samu atyai közelségéből a legkevesebb egyértelműen harmadszülött gyermekének, Máriának jutott. A napvilágot 1847. augusztus 18-án látta meg. Alig volt héthetes, amikor szülei a pozsonyi diétára indultak, ő pedig anyja sógornőjénél, Darvas Antalné Péchy Katalinnál maradt. Később Miskolcra került, ahol Lossonczy András gyermekeivel együtt nevelkedett, mivel anyja „nyomorult anyagi viszonyai” nem tették lehetővé, hogy hazavihessen.⁸⁴ Apját csak annak 1856-os szabadulása után látta viszont, drámai jelenetek között, mivel Bónis nem ismerte meg az időközben

⁷⁹ Elmúlt idők emlékeiből. 50.

⁸⁰ Az értékesítésben Kállay Amália volt segítségére, akiről visszaemlékezéseiben Darvas Erzsébet igen nagy szeretettel beszélt. Uo. 74.

⁸¹ Nyírvidék 3. (1882. február 5.) 6. sz.

⁸² Diszkrimináció, emancipáció–asszimiláció, diszkrimináció. Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adatai 1848–1944. I. Szerk. KOVÁCS I. GÁBOR. ELITE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012. 79–82. (Történeti elitkutatások–Historical elite research, 8.)

⁸³ A kifejezéseket használja: SCHWARCZ GYULA: A budapesti társaság, Pallas Részvénytársaság, Budapest, 1886. 427. Zavarba ejtően kevert hangnevű (ironikus, szarkasztikus, tárgyyszerű, olykor patetikus) munkájára hivatkozik FÁBRI ANNA: „Eszmesúrlódások”: A 19. századi magyar közírodalom a (pesti) társaséletről. Budapesti negyed 12, 2004. 4. sz. 21–26.

⁸⁴ Elmúlt idők emlékeiből. 73.

felcseperedő leányt.⁸⁵ Házasságát három nappal tizenkilencedik születésnapja után, 1866-ban kötötte, Korányi Frigyes öccsével, Adolffal (1829–1889). Férje ügyvédként ténykedett, a Magyar Északkeleti Vasút jogtanácsosa, majd vezérigazgató-helyettese volt, fővárosi virilista.

A rendelkezésre álló, főként tényszerű adatokból nem tudjuk megállapítani, Bónis Sámuel mennyire volt jó, gondoskodó édesapa. Biztosan csak annyit mondhatunk, gyermekei politikai pályafutásának legintenzívebb periódusában, majd hatéves raboskodása alatt voltak kicsik, így a családfő jelenlétét többnyire nélkülözniük kellett, ezért támaszt inkább anyjukban, Darvas Erzsébetben találhattak.

Bónis Samu, mint kezdő megyei tisztségviselő

Az 1832. május 4. és az 1836. június 15. közötti bő négy évig tartó időszakban, amikor a fiatal Bónis alszolgabíróként dolgozott, huszonnyolc olyan bejegyzést találunk a megyei protokollumban, melyben neki kellett eljárnia. Megoszlásuk jól mutatja, milyen széles spektrumban mozogtak a szolgabírók kötelezettségei. A legnagyobb arányt, (46,42%) a különféle polgári peres ügyekben, hivatalos személyként történő közreműködés tette ki. (Ügyvédvallás, biztos meghatalmazása, érdekelt felek értesítése adóssági perben, mezőgazdasági tevékenységgel összefüggésben okozott károk és panaszok, árvákat illető javak kiadása, válóperes békeltetés stb.) Ezt követték a közbátorsági ügyek, melyek többnyire tolvajlással (főként lovak lopása), illetve orvossággal álltak összefüggésben (17,8%). Nagyságrendileg hasonlóan alakultak a közigazgatási eljárás kategóriájába illeszthető, rendkívül szerteágazó köteleességek. Például ide soroljuk, az olyan ügyeket, amikor középület helyreállításáról kellett intézkednie, vagy épp az anyafarkasok kilövése után járó jutalom kifizetését kezdeményezte (14,8%). A feladatok között negyedik helyen a büntetőügyekkel kapcsolatos teendőket találjuk. Ezzel összefüggésben főként tanúkat kellett felkutatnia, majd arról kellett gondoskodnia, hogy azok a megyebeli gyanúsítottakkal együtt eljussanak az őket idézni szándékozó vármegye fenyítő törvényszéke elé (10,71%). Végül munkakörébe beletartoztak még a különféle katonai ügyek (7,1%) és a járási adószedés körüli problémák (3,5%).⁸⁶

Szabolcs vármegyében csak Bónis hivatali ideje után, 1840. augusztus 31-én és 1846. február 23-án kerültek elfogadásra olyan statútumok, melyek a megyei tisztségviselők kötelezettségeit határozták meg. Tudjuk például, hogy az 1846-os renDELETEZ Pest, Zemplén és Borsod megyéktől is kértek mintákat.⁸⁷ Feltétezhető ugyanakkor, ha az említett szabályzatokba be is kerültek a kor igényeihez és a törvényi változásokhoz alkalmazkodó újítások, a tisztségviselők kötelességeinek megállapításnál mégis elsősorban a régóta gyakorlatban lévő szokásokból indultak ki. Vagyis Bónis Sámuel 1832–

⁸⁵ Uo. 77.

⁸⁶ Az összesítés a nemesi közgyűlés jegyzőkönyveinek a hivatali időszakra vonatkozó áttekintésével készült. MNL. SZSZBML IV. A. 1. a. 63. k. 1832. évi jkv.– 69. k. 1836. évi jkv.

⁸⁷ LÁCZAY MAGDOLNA: A megyei önkormányzat a reformkori Szabolcs vármegyében. Levéltári szemle 31, 1981. 1. sz. 186–187.

36 közötti szakaszbeli szolgabírósága során nagyobbbrészt ugyanazokat a szerteágazó munkákat végezte, melyeket a néhány évvel későbből származó státútomokban is megtalálunk. Az 1846-os rendelet például hasonlóan osztályozza az alszolgabírók feladatkörét, mint arra Bónis jelentéseiből, az 1832–36 közötti jegyzőkönyveket áttekintve mi is következtettünk.⁸⁸

Ugyan az 1832-ben megválasztott tisztikar mandátuma 1835-ben járt volna le, egy pusztító marhavész miatt, akárcsak az előző ciklusban a kolera okán, a restaurációra ismét csak jelentős késéssel került sor. Teleki főispán az 1836. május 24-én kezdődött közgyűlésben felolvasott levelében talán nem véletlenül szabott rövid terminust. Korábbi tapasztalataiból kiindulva elképzelhető, hogy a pártszervezésekre, korteshadjáratok előkészítésére fennálló időt így próbálta minimalizálni. A szabolcsiakat azonban sem ez, sem a közbejött pünkösdi ünnepek nem tudták meggátolni abban, hogy a reformkor időszakának legvéresebb, országosan is hírhedté váló tisztépítését bonyolítsák le. Az 1836. június 13–14-i nagykallói események részletes feldolgozásával a helytörténeti vonatkozású szakirodalomban találkozhatunk, így azok bemutatásától ezúttal teljes mértékben el kívánunk tekinteni.⁸⁹ Mindössze annyit jegyzünk meg, hogy Bónis Sámuel a dadai járás leköszönő második alszolgabírójaként a megyevezetés apró pontjának számított még, azt mégis remekül ismerte fel, hogy egy olyan erőszakos tisztújítás után, ahol tízen életüket vesztették, százharmincöten pedig megsebesültek, nem lehet továbbra is hivatalban maradni. Méghozzá azért nem, mert a kallói vérengzéssel az egész restauráció tisztasága kérdőjeleződött meg. Pedig közvetlenül másnap, amikor hivatalához érve „kijelentését leköszönvén” magát a kandidálók sorából kihagyatni kérte, még nem is sejthette, az események visszhangja pontosan hogyan alakul majd.⁹⁰ Az 1836-os történések elsősorban nem a tomboló erőszakkal bizonyultak rendkívülinek. Zászlókat lobogtató, leitatott kismemesi had nélkül, akik gyakran nem csak a lócákon

⁸⁸ Szabolcs vármegye 1846. február 23-i státútuma a szakaszbeli szolgabírók kötelezettségeit négy jogkörbe illesztve (törvénykezési személyként, közbátorságra ügyelőként, közigazgatási személyként és közadózás tekintetéből) összesen 48 pontban sorolja fel. Terjedelmét tekintve ez több mint, az első alispáni hivatal 16 pontban, a jegyzőség 25 pontban, a tisztügyesség alig 11 pontban, vagy a főszolgabírók 15 pontban összesített feladatai. Természetesen annak kimutatását, hogy az egyes feladatkörök valójában mennyi munkát róttak viselőjükre, csak további, szempontunkból indifferens kutatások erősíthetnék meg. A szakaszbeli szolgabírók feltehetően nagyfokú leterheltségét mindenesetre erősíti, hogy Szabolcs vármegye a járásonkénti kettő helyett, a Helytartótanács engedélyével 1841-ben három, 1844-ben pedig már négy alszolgabírói szakaszt alakított ki, összesen 146 települést osztva el közöttük. MNL SZSZBML IV. A. 1. a. 91. k. 1846. évi jkv.

⁸⁹ Mindenekelőtt: BENE JÁNOS: Tisztújítás Szabolcs vármegyében 1836-ban. In: Acta Academiae Pedagogicae Nyíregyháziensis 8/A. Marxizmus-leninizmus-történettudomány. Nyíregyháza, 1980. 33–63.; KATONA CSABA: Botrányos tisztújítás a reformkori Szabolcs vármegyében – ahogy Kossuth lát(t)ta. In: Pro Patria. Tanulmányok. Szerk. Kujbusné Mecsei Éva. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, Nyíregyháza, 2004. 139–156. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai III. Tanulmányok, 12.) Rajtuk kívül a véres tisztújítás eseményeit számba veszi: KOVÁTS DÉNESNÉ PÓK JUDIT: Választási küzdelmek a reformkori Szabolcs megyében. Honismeret 30, 2002. 2. sz. 10–15.; TAKÁCS PÉTER: Kossuth és Szabolcs megye. Pedagógiai Műhely 27, 2002. 3. sz. 53–54.; Lásd még DOMBOVÁRI ÁDÁM: Megyei választások és szabályozások 1830–1844. [Doktori értekezés] ELTE Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2011. I. k. 216.; II. k. 393–395.; 399.; 418–419.; PAJKOSSY GÁBOR: Vármegyei tisztújítások, követválasztások és katonai segédlet a reformkori Magyarországon. In: Homályzónák. Felvilágosodás és liberalizmus: tanulmányok Kecskeméti Károly 80. születésnapjára. Szerk. Borsi-Kálmán Béla. Sík Kiadó, Budapest, 2013. 76.

⁹⁰ MNL SZSZBML IV. A. 1. a. 69. k. 1836. évi jkv. 856. sz.

pipázva kiabáltak, de sokszor az asztal tetején is hőzöngtek, a korszak egyetlen fontos választása sem múlt el. Viszont Kossuth ekkor indult Törvényhatósági Tudósításainak köszönhetően az 1836. június 14-i atrocitás szokatlanul nagy publicitást kapott, hónapokra közbeszéd tárgya maradt, ezzel hosszútávon is kikényszerítve az elhatárolódást. Bónis tehát azzal, hogy egyáltalán nem vállalt közösséget az elválasztott magistratussal, mindenképpen jól járt, pedig elsöre akár úgy is tűnhetett, huszonhat évesen, a szerencsétlen események miatt, vármegyei karrierjének folytatódása törhet ketté, az előbbre lépés esélytől eshet el.

A megyei közélettel való kapcsolatban maradásra kiváló lehetőséget jelentett a táblabírói cím, amit ekkoriban már minden jobb módú birtokos nemes megkapott, s amit 1832 óta Bónis Samu is birtokolt.⁹¹ Gyakran kapott alispáni meghívót, hogy fellebbviteli bíróként segítse a fenytő törvénytörő munkáját, emellett pedig más megbízásokat is fogadott. Az 1836. július 20-án kezdődött közgyűlésben Kállay Miklós társaságában, a kisvárdai járás harmadik szakaszában, a nemesek által használt jobbágytelkek összeírásának koordinációját vállalta el.⁹² Augusztusban egy Ibrány községben történt rendbontás ügyében vizsgálódott,⁹³ majd Viss helység (ma Borsod-Abaúj-Zemplén megye) két birtokosának, Özvegy Miskolczy Péterné Pap Zsuzsannának, illetőleg Szakácsy Györgynek a Törökér nevű határrészben lévő kaszáló használata körül támadt vitájában döntőbíráskodott.⁹⁴

A megye életében nagy fontossággal bírt az a közgyűlés, amely 1837. február 13-án vette kezdetét. Jelentőségét az adta, hogy az előző évi botrány után felállított küldöttségnek ekkor kellett beszámolnia, milyen óvintézkedéseket javasol a hasonló esetek megakadályozására. Az ekkor szóba kerülő intézkedési csomag magját egy harmincfős előkészítő bizottság felállítása jelentette volna, melynek alkalmi tagjait kandidálni nem szándékozó, „igazságszeretetről s részre nem hajlászról” ismert táblabírókból javasolták összeválogatni. A Teleki főispán által is pártfogásába vett ötletet mások mellett Bónis Sámuel is támogatta.⁹⁵ A körülmények azonban még ennek a felszínes porhintő tervnek sem kedveztek. A káosz éppen a fiatal táblabíró rokonának, Bónis Menyhértnek szavai után hágott tetőpontjára. Miután a tétli birtokos kifogásolta, hogy a „jó rend behozásának csak a tisztikar szegezi magát ellene”, a megszólítottak többsége egész egyszerűen faképnél hagyta a tanácsstermet, Teleki főispán pedig másnap sem tehetett egyebet, mint a haladóbb szellemiségű táblabírók kérését megfontolva, bizonytalan időre elnapolta a tárgykör rendezését.⁹⁶

⁹¹ Táblabírói kinevezését lásd Uo. IV. A. 1. b. 32. cs. No. 903. 1832. /979. d./

⁹² Uo. IV. A. 1. a. 69. k. 1836. évi jkv. 934. sz.

⁹³ 1836. augusztus 14-én Ibrányban a falubéli lakosok egy része a községi eljárásokra támadt, azokat tettlegességig bántalmazta, majd a bírót felprédált kúriájából hajánál fogva kirángatta. A pazoni Elek Mihály elnöksége alatt kirendelt törvénytörőbe delegáltak között találni Bónist. Uo. 70. k. 1836. évi jkv. 1176. sz.

⁹⁴ Uo. 1281. sz.

⁹⁵ Kossuth Lajos tudósítója, Inczedy György a támogatók között Bónis mellett név szerint említi Vay János korábbi országgyűlési követet, pazoni Elek Mihályt, szolnoki Jármly Imrét és csepei Zoltán Jánost, akik mindnyájan a regnáló megyevezetés ellenlábasaiknak számítottak, és akik 1836-ban Bónishoz hasonlóan ugyancsak elzárkóztak a tisztikar munkájában való részvételtől. KOSSUTH LAJOS: Ifjúkori iratok. Törvényhatósági Tudósítások. S. a. r. Barta István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966. 1036. (Kossuth Lajos összes munkái 6.)

⁹⁶ Uo. 1037.

Az 1837-es év második felétől kezdve Szabolcs vármegyét is az országgyűlési ifjak elítélése, majd pedig Kossuth felség sértési ügye hozta lázba. Utóbbi esetben tiltakozásokra királyi leirat érkezett, melyben azon kemény szavakat olvashatták, miszerint „öszve szövetkezés gyanújával” terheltetnek. Az 1838. március 5-én kezdődött congregatio, ahelyett hogy csöndesen nyugtázta volna az uralkodói dörge delmet, egy véleményadó küldöttség felállításáról határozott, melynek azt kellett megvizsgálnia, a királyi parancsolatban hivatkozott törvények milyen összefüggésbe hozhatóak a Kossuth-üggyel. A kirendelt delegációba Bónis Samut is bevásztották, ami ismét jelzi számunkra, hogy ekkoriban már a megyei közélet egyik meghatározó szereplőjének számított.⁹⁷

Bónis Sámuel

A hónap végén, 1838. március 29-én, a figyelem ismét visszairányult Szabolcs megye belső életére, mivel Teleki főispán erre a napra rendelte el a rendkívüli tisztelet építő szék kezdetét. Noha az 1836-os vérengzés közepette megválasztott magistratus rendes mandátumából még közel másfél esztendő hátra lett volna, a regnáló hivatalnokok iránti bizalom véglegesen megingott. Patay István első alispán már 1837 áprilisától kezdve nem elnökölt a köztanácskozásokban, ezúttal pedig Kállay Péter második viceispán és a még fennmaradt tisztikar is a lemondás mellett döntött. Noha Bónis Samu minden bizonnyal jó eséllyel kandidálhatott volna a legfontosabb pozíciók valamelyikére, a hivatalviseléshez mégsem tért vissza. Ezt a szokását később is megtartotta, élete során egyetlen későbbi alkalommal sem pályázott megyei állásra. A politika első vonalába való belépésre azonban így sem kellett már sokáig várakoznia. 1839 februárjától Szabolcs vármegye is a küszöbön álló új diétára szánt utasításain dolgozott, május 7-én pedig a követválasztásra összeverődött nemesekkel telt meg a törvényhatóság központja. Bár a voksoláson Bónis nem számított igazi favoritnak, a sors mégis úgy hozta, hogy Jármay Imre visszalépése után a rendek őt bízták meg azzal, hogy Zoltán János alispán mellett, második követként képviselje a municipiumot. Ez az esemény pedig egyértelmű határkőként értelmezhető a még mindig csak huszonkilenc éves fiatal táblabíró pályafutásában. A nagykállói tanácssterem után az országos politika kapui nyíltak meg előtte, esélyt kapott arra, hogy nevét szülőföldjéről távol is megismerhessék. A lehetőséggel pedig jól sáfárkodott. Pozsonyban hamar felülmúlta csendesebb természetű követ társát. A Deák és Klauzál nevével fémjelzett alsótáblai ellenzék egyik fontos szereplőjévé vált és bő egy év múltán már olyan emberként térhetett haza, akinek mindenkori véleményét Szabolcsban többé nem lehetett figyelmen kívül hagyni.

⁹⁷ MNL SZSZBML 75. k. 1838. évi jkv. 491. sz.